

Humor i komunikacijske norme

Crnković, Mirjana

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:673448>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2020-12-06**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Diplomski studij hrvatskog jezika i književnosti i filozofije

Mirjana Crnković

Humor i komunikacijske norme

Diplomski rad

Mentor: Izv. prof. dr. sc. Branko Kuna

Osijek, 2017. godine

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost i filozofija

Studentica: Mirjana Crnković

Humor i komunikacijske norme

Diplomski rad

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: filologija

Znanstvena grana: kroatistika

Mentor: izv. prof. dr. sc. Branko Kuna

Osijek, srpanj 2017.

KAZALO

1. Uvod	5
2. Humor i komunikacijske norme	7
2.1. <i>Komunikacijska norma – uspostava i narušavanje</i>	7
2.2. <i>Društvena uvjetovanost humora</i>	10
2.3. <i>Podjela humora i narušavanje jezičnih zakonitosti</i>	12
2.4. <i>Varijacije humora</i>	13
2.5. <i>Obilježja i podjele komičnoga</i>	14
3. Nastanak humora u situacijskim komedijama	18
3.1. <i>Prikladnost situacijskih komedija</i>	18
3.2. <i>Načelo suradnje</i>	19
3.3. <i>Načelo uljudnosti</i>	22
3.4. <i>Komika karaktera</i>	26
3.5. <i>Komika riječi</i>	29
4. Zaključak	34
5. Literatura	36
6. Izvori	38
7. Životopis	39

Sažetak i ključne riječi

Humor, ostvarujući se pod određenim uvjetima u komunikaciji, ujedno poprima i sebi navlastitu funkciju. Komunikacija podrazumijeva jezične norme kojima se govornici vode da bi uspješno prenijeli poruku. No narušavanje jezičnih normi može biti i uzrok nastanku humora. Da bi se kršenje jezičnih normi moglo smatrati jednim od preduvjeta humoru, potrebno je da kršenje nastane u odgovarajućem kontekstu. Dakle, komika riječi u uskoj je vezi s komikom situacije. To je osobito vidljivo u primjerima humora iz situacijskih komedija. Analizom primjera iz situacijskih komedija *'Allo 'Allo!* i *Odmori se, zaslužio si* pokazuje se važnost stereotipnih karaktera i zadana konteksta za istraživanje nastanka i funkcije humora. Primjeri humora iz situacijskih komedija pokazuju da kršenje na komunikacijskom planu nastaje kršenjem načela suradnje i načela uljudnosti. Promjene na jezičnom planu, poput igre riječima, ponavljanja fraza, besmislenih iskaza, pogrešaka koje nastaju kada se pokušava govoriti strani jezik i defrazeologizacija, temeljni su preduvjeti za prepoznavanje humora na jezičnom planu u ovome radu. Osim toga, humor se ostvaruje karakternim osobinama lika, kao što su mehaničnost u ponašanju ili učestala uporaba ironije i sarkazma. U tom su smislu komika karaktera i komika riječi također u uskoj vezi. Na temelju prikupljene građe iz navedenih situacijskih komedija propituje se uporaba jezika u određenu kontekstu, s obzirom na to tko stvara situaciju koju obilježava humor. Cilj je rada upozoriti na važnost povezanosti konteksta i jezičnih normi pri detektiranju uzroka nastanka humora i njegovih funkcija u određenu kontekstu.

Ključne riječi: humor, kontekst, jezične norme, situacijske komedije

1. Uvod

Pojmove komičnoga i humora povezuje pojam smijeha. Iako se pri određivanju triju pojmova često nailazi na teškoće, definicije se uglavnom odnose na povezivanje nespojivog, neostvarivanje logičkih očekivanja uz veću ili manju prisutnost emocija. Definicije se temelje na izazivanju radosti da bi se postigao smiješan učinak. Humor, u cilju ovoga rada, shvaća se kao spoj jezika i situacije u kojoj se nešto izgovara, a taj spoj u nekim slučajevima izaziva smijeh. Čovjekovo ponašanje traži određene granice u okviru kojih će misliti i djelovati, no u trenutku kada se njegovo ponašanje nađe pred granicama i te granice krši, nastat će ili smijeh ili plač. To se događa i u njegovu jeziku. Budući da se komunikacija odvija praćenjem postavljenih normi i pravila da bi bila uspješna, humor ta pravila ne zaobilazi, već ih krši. Postavljene jezične norme, koje pospješuju komunikaciju, u određenom se trenutku krše, no to ne izaziva uvijek nerazumijevanje. Kršenje jezične norme, odnosno defunkcionalizacija jezika, u mnogim situacijama stvara humoristični učinak. Govornik ga postiže u komunikaciji igrom riječima, stvaranjem besmislica, izgovaranjem dvosmislenih iskaza, ponavaljanjem istih fraza i dr. Osim toga, u određenoj se situaciji stvaraju uvjeti koji će omogućiti nastanak humora ne samo zvučnošću jezičnih igara nego i naglaskom sadržaja riječi. Vrlo često to se događa u slučaju tema koje obrađuje komika svakodnevice, kao što su mizoginija, odnosi između roditelja i djece, prevareni muž ili žena i druge teme.

Kada se nešto od toga okarakterizira kao humor, važno je shvaćanje konteksta u kojem se događaju promjene na jezičnom planu. Unatoč tomu što humor krši postavljene norme komuniciranja, koje podrazumijevaju i ostvareni pogodan kontekst u kojem se nešto govori, ne može se reći da je svaka jezična norma pogodna za ostvarivanje humoristična učinka. U slučaju humora, ostvareni kontekst u kojem se krše jezične norme jest onaj koji je omogućio da baš u njemu kršenje jezičnih normi bude smiješno. To je omogućio prostor, vrijeme, pokreti, geste te izgovorene riječi, a kombinacija svega toga načinila je pogodan kontekst za ostvaraj humora (Škiljan, 2000: 143). Humor se traži uzrok iz triju perspektiva. Njegov uzrok može biti u osjećaju nadređenosti koji izaziva smijeh u funkciji ismijavanja drugoga. Humor se može tražiti uzrok u neslaganju ili iznenađenju, odnosno u neočekivanosti nastale situacije. Vrlo često humoru se pripisuje učinak oslobađanja napetosti, bilo da je riječ o napetosti na psihičkoj ili jezičnoj razini (Horga, 1996: 71).

Situacijske komedije vrlo su pogodne za istraživanje nastanka humora. One postavljaju kontekst unaprijed postavljenim vremenom i prostorom radnje, a likovima se također dodjeljuju osobine koje ih čine stereotipnima. Stereotipni likovi, zbog prepoznavanja određene osobine u vrsti

karaktera, postaju prepoznatljivi karakteri. Situacijske komedije nastoje nasmijati publiku više negoli likove u seriji. Da bi to učinili, moraju pažljivo postaviti kontekst tako da publici bude dovoljno poznat da bi znali odrediti što je novo, što se nije očekivalo i što se u tom slučaju pokušava prikazati kao smiješno. To nastaje postavkom prostora, vremena i karakterom likova. U radu će se opisivati i raščlanjivati građa prikupljena u dvjema situacijskim komedijama, britanskoj seriji *'Allo 'Allo* i hrvatskoj humorističnoj seriji *Odmori se, zaslužio si*. Na primjerima iz tih situacijskih komedija istražuje se važnost konteksta i poznavanje normi jezične komunikacije da bi se razumio nastanak humora.

2. Humor i komunikacijske norme

Komunikacija se odvija pod određenim pravilima koje govornici i sugovornici ne prate svjesno, no ona postoje. Ta pravila čine konkvencije u vidu norme koje su postavljene radi lakšeg sporazumijevanja. No u trenutku kada se norma krši, nastaju posljedice, a jedna od tih posljedica jest i nastanak humora. Nastali komični učinci nastavljaju se upotrebljavati u komunikaciji na razne načine, a jedan od važnijih načina jest izražavanje vlastita stava. Humor je u tom slučaju koristan jer omogućava čuvanje vlastita obraza, kao i obraz sugovornika, a istovremeno govornik može bez rezerve izraziti svoj stav. U nastavku rada izložit će se teorijska podloga uloge humora u komunikaciji.

2.1. Komunikacijska norma – uspostava i narušavanje

Govorniku je u komunikaciji važno prenijeti poruku koju je zamislio. Da bi to učinio, potrebno je znanje o tome koje su komunikacijske strategije prikladne za upotrebu u određenu kontekstu. Dakle, uspješni govornik pretpostavlja i **komunikacijsku kompetenciju**. Budući da je jezik srž komunikacije, potrebno je dobiti uvid što je to jezik u komunikaciji. Andrijašević (1994: 197) kaže za jezik: »riječ je o prenosivoj robi, o idejama, značenju ili sadržaju, dakle o robi koja se polaže u formu na isti onaj način na koji se 'prava' roba polaže u kutije; takva se roba može prenijeti, nositi u riječima, rečenicama i diskursu koji su namijenjeni za prijenos te vrste robe.« Jezik se koristi da bi se riječima izrazilo ono što je čovjeku na umu, a da bi to učinio on pažljivo bira riječi ne bi li što bolje sročio poruku koju će prenijeti. Dakako, u tom slučaju važna je upotreba jezika u svrhu komunikacije koja pretpostavlja govornika i sugovornika.

Pored toga, važno je da govornik ima na umu koje je ponašanje prikladno u kojem kontekstu, a tu pripadaju geste, udaljenost sugovornika, pokreti, glas, dodir i sve ono što obuhvaća prikladno ponašanje u odgovarajućem kontekstu. Govornika treba odlikovati kompetencija da bi se koristio točno određenim sredstvima, jer će tako prenijeti poruku u komunikaciji. Tu kompetenciju Škiljan (2000) zove **pragmatička kompetencija**. Nju čini pragmatička norma koja ima dva oblika, pisani i nepisani. Pisani oblik pragmatičke norme podrazumijeva da je nastala procesom koji uključuje i standardizaciju jezika, a nepisani oblik pripada općim kulturnim i civilizacijskim određenjima društva koji pridonose »izgrađivanju unutarnje kohezije zajednice.« (Škiljan, 2000: 143) Da bi zajednica mogla bivati i djelovati, potrebna je međusobna komunikacija njezinih članova. Ona podrazumijeva razgovor uz pitanja i odgovore, no komunikacija najprije treba

pretpostaviti suradnju govornika i sugovornika. U svakodnevnom, ali i u razgovoru bilo koje druge vrste, može se primijetiti da je komunikacija znatno šira od pukog prenošenja obavijesti porukom. Za nju je važan kontekst, ton, odnos govornika i sugovornika, odnosno sve iz čega se može iščitati ono što nije izgovoreno, a prenosi se komunikacijom. U tom smislu stavlja se naglasak i na **implikature** kao dio komunikacije.

Načelo koje pridonosi komunikaciji, a zastupljeno je u razgovoru kao neiskazana pretpostavka, zove se **načelo suradnje**. Načelo suradnje, koje zagovara Grice (1991: 26–7), obuhvaća maksimu kvantitete, maksimu kvalitete, maksimu odnosa i maksimu načina. Svaka od maksima iščitava se kao uputa u razgovoru koje sugovornicima omogućavaju sporazumijevanje. Maksima kvantitete nalaže da se iskaz učini obavijesnim koliko trenutak zahtijeva, dakle prinos razgovoru ne treba biti obavjesniji nego što situacija zahtijeva. Maksima kvantitete traži da prinos razgovoru bude istinit te da se ne izlažu tvrdnje koje se ne mogu dokazati. Maksima odnosa traži da se u razgovoru bude relevantan, a maksima načina da se izbjegava nerazumljivost i dvosmislenost izraza te da se bude kratak i točan. Međutim, u nekim situacijama načelo se suradnje ili pojedine njegove maksime krše. Kada jedna od maksima nije ispoštovana u razgovoru, tada može nastati situacija koja postaje smiješna. Neispoštovane maksime često će se svršiti nedovoljno široko ponuđenom obavijesti pa nastaje pomutnja u komunikaciji (Yule, 1996: 36). Komunikacija koja se ne odvija kao što je očekivano može biti uzrok nastanku humora. Nije dovoljno tek poznavati gramatička pravila, pravila izgovaranja riječi nekoga jezika, već je za uspješnu komunikaciju važno znanje kako »učinkovito organizirati govor« (Trask, 2005: 167). Dakle, da bi se postigao cilj i prenijela poruka, potrebno je znati izabrati odgovarajuću strategiju. Yule (1996: 36) tvrdi da kršenje pravila komunikacije skončava smiješnim učincima. Isto tako, Riyono (1979: 3) smatra da je za razumijevanje humora ključna upravo ta tvrdnja – humor krši komunikacijska pravila. Teorija obraza i načela uljudnosti, prema Riyonu, potkrepljuju takvu tezu.

Teorija obraza temelji se na očekivanoj uljudnosti, kako u govornika tako i u sugovornika. Ona podrazumijeva da osoba u komunikaciji čuva sliku o sebi te ujedno očekuje da se to prepozna. Uljudnost u komunikaciji ne samo da pokazuje svijest o vlastitoj slici nego ujedno ukazuje na svijest o obrazu drugoga u komunikaciji (Yule, 1996: 60–2). Stoga se u komunikaciji uvijek očekuje poštovanje i čuvanje vlastita obraza i obraza drugoga, no kada to ne biva ostvareno, moguće je ublažiti prijetnju obrazu. Način sprječavanja napada na nečiji obraz ovisi o tome jesu li potrebe osobe usmjerene prema negativnom ili pozitivnom obrazu. Negativan obraz podrazumijeva potrebu za neovisnošću, slobodom u djelovanju te neometanjem, dok pozitivan obraz traži prihvaćanje društva. Dakle, osoba čije su potrebe usmjerene pozitivnom obrazu želi

biti prihvaćena kao dio skupine te želi biti povezana s njom istim željama i potrebama. Čuvanje nečijeg obraza ovisi o strategijama kojima se osobe služe u komunikaciji. Kada su osobe svjesne da razgovaraju s nekime tko im je blizak ili društveno udaljen, onda na temelju te svijesti izabiru odgovarajuću strategiju u razgovoru. U slučaju da se strategije primjerene komunikaciji s bliskom osobom, primjene na komunikaciju s nekim tko nije blizak govorniku ili obrnuto, može nastati komična situacija. Njezin je uzrok u neočekivanom tijeku komunikacije. S obzirom na međusobnu bliskost govornika i sugovornika u komunikaciji, Yule (1996) navodi primjere u kojima pokazuje kako se čuva obraz druge osobe. Kada govornik nije blizak sa sugovornikom i želi očuvati distancu među njima, a ujedno i njegov obraz, govornik će reći:

(1) *Excuse me, Mr Buckingham, but can I talk to you for a minute?*

'Oprostite gospodine Buckingham, mogu li razgovarati s Vama na trenutak?'

Ako je blizak sa sugovornikom, govornik će prije oblikovati iskaz na sljedeći način:

(2) *Hey, Bucky, got a minute?*

'Hej, Bucky, imaš li malo vremena?'' (Yule, 1996: 60)

Kada govornik i sugovornik nisu bliski i grade distancu jedan između drugoga, a govornik upotrijebi oblik u kojem se sugovorniku obraća kao svojem prijatelju, tada ne samo da je narušen tuđi obraz nego i izaziva smijeh. Smijeh je u tom slučaju nastao rušenjem pravila koja su postavljena u komunikaciji, ali i zato što promatrači takva dijaloga zapravo i sami imaju otklon prema situaciji. Otklon koji osjećaju omogućio im je nasmijati se (Bergson, 1987: 11).

Prema Leechu (1983: 131–9), pretpostavka svakog uspješnog razgovora jest poštivanje **načela uljudnosti**. Ono obuhvaća maksimu takta, maksimu velikodušnosti, maksimu suglasnosti, maksimu skromnosti i maksimu simpatije. Maksima takta nalaže da se drugome ne naudi, već da se poštuju njegovi interesi i prava. Maksima velikodušnosti traži da se umanjuje vlastita korist, a uvećava dobrobit drugoga. Maksima suglasnosti uključuje umanjivanje neslaganja s drugima, a maksima skromnosti da se bude više samokritičan, a manje kritičan. Maksima simpatije traži da se u razgovoru povećava simpatija između govornika i sugovornika. Načelo uljudnosti nesvjesno se primjenjuje u komunikaciji, ali i u tom se slučaju maksime nekada krše. Načelo uljudnosti još je jedno pravilo komunikacije kojega se govornici drže, a čije nepoštivanje postaje uzrok nastanka humora (Riyono, 1979: 7). Dakako, ne može se svako kršenje određenog pravila komunikacije smatrati smiješnim samo po sebi jer ono ovisi o više čimbenika od pravila komuniciranja. Kao što Propp (1984: 105) naglašava »jezik nije komičan sam po sebi, već zato što odražava neke osobine ličnosti koja govori, nesavršenost njenog mišljenja«.

2.2. Društvena uvjetovanost humora

Humor svoje mjesto pronalazi na društvenu planu i tamo dobiva svoju ulogu. Shvaćanje društva kao civiliziranoga ustrojstva podrazumijeva pisana i nepisana pravila, a humor u takvom sustavu najčešće podrazumijeva kršenje pravila. Bergson (1987: 20) objašnjava da krutost koja se u društvu primjećuje jest ono što je komično, a smijeh će biti kazna za nju. Dakle, humor ne samo da krši pravila nego i u nekim slučajevima upozorava na njihovu neprirodnost. Što je to u određenu društvu pravilo od kojeg se ne odstupa, a kada se to događa kažnjava se smijehom, vidljivo je tek u konkretnom društvu. Critchley (2007: 68) kaže da je »humor oblik kritičke socijalne antropologije koja poznato čini nepoznatim, demitologizira egzotično i preokreće svijet zdravog razuma.« U tom smislu biva sigurna činjenica da je smijeh prisutan u svim kulturama, no što je ono čemu se ljudi koji su odrasli u jednoj kulturi smiju, ovisi o postavljenom kontekstu te kulture.

Različitošć tipa humora s obzirom na društvo u kojem nastaje, osobito je očita u frazemima. Pranjković (2003: 18) kaže da su frazemi stilski obilježeni te zbog toga privlače pozornost. Pogodni su za nastanak duhovita učinka jer podrazumijevaju skupinu riječi čije se značenje resemantizira, odnosno čije se značenje prenosi u određenoj kombinaciji riječi. Frazemi spajaju sastavnice koje obično ne idu zajedno. Svoje novo značenje frazemi dobivaju tako što gube svoje uobičajeno značenje, a dobivaju novo značenje. Desemantizacija sastavnica frazema i resemantizacija, koja podrazumijeva prijenos značenja, pridonose deautomatizaciji jezičnoga koda. Sve to utječe na tumačenje frazema kao stilski obilježenih. Osim toga, kada se dobivenom frazeološkom značenju pridruži temeljno značenje sastavnica frazema, onda se značenje svojstveno frazemu »razveže« te tvori sažeti, značenjski bogat, iskaz koji ima duhovit učinak. Takav se postupak zove **defrazeologizacija frazema**. Najčešće se defrazeologizacija frazema prepoznaje u aforizmima, najmanjoj književnoj vrsti. Primjerice, duhoviti učinak nastaje najčešće u aforizmima kod kojih nastaje defrazeologizacija frazeološke sintagme unutar aforizma. Takav je idući primjer.

(3) *Samo na posljednji pozdrav nije pristojno odzdraviti.* (Pranjković, 2003: 20)

Frazem *posljednji pozdrav* nosi sa sobom značenje simboličnog prisjećanja na pokojnika, a u defrazeologiziranom aforizmu duhoviti učinak stvoren je jer se na značenje frazema dodalo značenje otpozdrava koje nema smisla uz temeljno značenje frazema. Osim toga, često se defrazeologiziraju i poslovice. Taj se postupak može se provesti na više načina, a jedan od učinkovitijih je izmjenom njezina ustrojstva, odnosno parafraziranjem poslovice.

(4) *Tko drugome jamu kopa, fizički je radnik.* (Pranjković, 2003: 24)

Dakle, u poslovi je jedna surečenica ostala, a druga se promijenila te se dogodila svojevrsna igra riječima koja stvara duhoviti učinak. Sadržajno promijenjena poslovice smiješna je jer ukazuje na temeljno značenje prve surečenice, a takva banalnost i neuobičajenost poslovice recipijenta tjera na smijeh. Rjeđi su primjeri u kojima se defrazeologiziraju aforizmi koji se koriste kao konektori ili modifikatori, kao što je to u primjeru

(5) *Istini za volju moraš i lagati.* (Pranjković, 2003: 21)

Frazemu *istini za volju*, koji nosi određeno modalno značenje, dodano je *moraš i lagati*. U trenutku kada se sastavnicama aforizma doda njihovo temeljno značenje, primjećuje se da je nastala kontradiktorna tvrdnja. Dakle, najprije su se sastavnice aforizma demodalizirale, a onda se dogodila i defrazeologizacija. Takva defrazeologizacija izazvala je duhoviti učinak. Bergson (1987: 70) je takvu komiku riječi svrstao u onu koju jezik stvara te ju je teško prevesti, a da se zadrži smisao. Tomu je tako jer iskazi u sebi nose odrednice običaja, književnosti i cijele kulture jezika u kojem su nastali.

Humor se može promatrati kao sredstvo komuniciranja koje nekada istovremeno razdvaja i ujedinjuje ljude. Meyer (2000: 318–23) kaže da humor u tom smislu ima četiri funkcije koje se mogu shvaćati i kao dvostruke funkcije. **Identifikacija** (*Identification*) i **razjašnjenje** (*Clarification*) dvije su funkcije koje ujedinjuju ljude humorom. Prva se odnosi na identifikaciju govornika sa sugovornikom ili više njih, da bi utemeljio vlastiti kredibilitet te učvrstio koherentnost skupine, ako humor nastaje u skupini. Funkcija razjašnjenja u humoru ogleda su u nenamjernom izražavanju stavova koji postaju smiješni. Najčešće je riječ o kratkim anegdotama ili pamtljivim frazama koje se izgovore nezgrapno ili iznenadno. **Potpora** (*Enforcement*) i **razlikovanje** (*Differentiation*) imaju funkciju razdvajanja humorom. Potporom se govornik služi da bi pažljivo pristupio kritici kršenja bilo kakve norme, i to tako da još uvijek ostane na određenoj razini identifikacije sa sugovornicima. Meyer (2000: 320) smatra da bi se u toj funkciji mogla prepoznati korekcijska uloga humora o kojoj je govorio Bergson. Govornici upotrebljavaju humor u funkciji razlikovanja spram sugovornika, njihova pogleda na svijet, ne bi li tako ukazali na razliku između vlastite društvene skupine i skupine kojoj pripada sugovornik. Ta se funkcija često prepoznaje u ruganju koje biva smiješno recipijentu u otklonu spram situacije, ali i skupini koja se ruga te se na taj način humorom identificira kao skupina.

2.3. Podjela humora i narušavanje jezičnih zakonitosti

Iako se humorom reagira na strukture, pravila ili zakonitosti, on i sam ima svoju strukturu, podjelu i vrste definicija. Svako određenje humora opisuje njegovu strukturu, no u definiranju humora nailazi se na teškoće, a tako je i s klasifikacijom humora. Ne postoje čisti tipovi humora jer se, na primjer, u kognitivnim šalama mogu pronaći orestički elementi. Horga (1996: 71–4) smatra da se može govoriti o sedam vrsta humora: količine, nespojivosti, neočekivanosti, istinitosti, nadmoćnosti, pritiska, besmislenoga. Attardo (prema Horga, 1996: 71) u klasifikaciji humora izdvaja tri skupine teorija. Prvu skupinu čine **teorije inkongruentnosti** koje u humoru vide spajanje nespojivog u prirodnim situacijama, odnosno neostvarivanje logičkog očekivanja. Na tom je tragu i Morreall (prema Critchley, 2007: 13) koji kaže da prema toj teoriji humor nastaje iz doživljaja nepodudarnosti onoga što recipijent zna ili očekuje s onim što se usitinu dogodi u vicu, dosjetki, pošalici ili bemisluci. Druga su skupina **teorije neprijateljstva** prema kojima humor ima korektivnu društvenu ulogu. U tom je slučaju riječ o kritičkoj strani humora te se vrlo često shvaća kao negativan stav prema osobi (Horga, 1996: 71). Stoga se ona još naziva i teorijom superiornosti jer smijeh nastaje iz osjećaja nadmoći nad drugim ljudima pri usporedbi sa slabostima drugih ljudi ili vlastitom slabosti doživljenom nekad u prošlosti (Critchley, 2007: 13). **Teorije oslobađanja** čine treću skupinu te zagovaraju stav da humor oslobađa od napetosti, raznih ustaljenih odnosa u društvu, inhibicija i konvencija. Prema Freudeovoj teoriji, smijehom je oslobođena energija koja bi se inače utrošila na »obuzdavanje ili potiskivanje psihičke aktivnosti« (Critchley, 2007: 13). Sve teorije ukazuju na shvaćanje humora kao otklon od pravila, a posljednja teorija primjenjiva je ne samo na oslobađanje od ustaljenih odnosa nego i na oslobađanje od jezičnih zakonitosti. Kršenje Griceova načela suradnje očigledan je primjer. U namjeri da se bude duhovit nije potrebno izbjegavati dvosmislenosti jer one često pospješuju nastanak humora. No interpretacija humora, koji je primjerice nastao na temelju dvosmislenosti, jest proces. Horga (1996: 74) smatra da je reinterpretacija obavijesti i iznalaženje novoga rješenja nužno. Kada slušatelj uvidi da se našao u humorističnoj situaciji i da ne može doslovno shvaćati značenje iskaza koji proizlazi iz situacije, on mora reinterpretirati značenje iskaza. Najprije se događa suprotstavljanje dviju ili više ideja, stavova ili osjećaja, a smijeh će nastati u trenutku kada se ideje, stavovi ili osjećaji integriraju u jedinstvenu interpretaciju. Međutim, integracija je trenutačna, traje toliko da se dobije uvid u cjelokupnu situaciju u trenu nakon što je prikazana drukčije nego što se očekuje. Tada se događa reinterpretacija. Ona zahtijeva objektivnu i racionalnu analizu elemenata te odabir interpretacije koja izaziva smijeh te osjećaj radosti kao izvanjske manifestacije humora.

Ako smijeh i humor doista oslobađaju od napetosti, ipak se ne može reći da je u jeziku riječ o napetosti koju otpušta humor. Humor, dakle, oslobađa govornika jezičnih zakonitosti koje su postavljene radi lakšeg komuniciranja, no to još uvijek bivaju zakonitosti koje govornika obvezuju. Neuobičajeno postavljene jezične zakonitosti one su koje istodobno osvježavaju komuniciranje, ali i stvaraju smijeh.

2.4. Varijacije humora

Jedna od najčešćih poveznica s humorom jest **ironija** jer može izazvati smiješan učinak. No između ironije i humora postoje razlike. U razlici stvarnog i idealnog vidljivo je što je humor, a što ironija. Naime, ironija podrazumijeva ono što bi trebalo biti i o tome progovara tako kao da doista jest. S druge strane, humor potanko opisuje ono što jest, a jasno je da se pretvara kao da bi trebalo biti. Odnos stvarnoga, kao onoga što jest, i idealnoga, kao onoga što bi trebalo biti ukazuje na razliku u upotrebi humora i ironije. Satirični oblici rezultat su ispreplitanja odnosa stvarnog i idealnog. Ironija je više govornička, a humor je više znanstven u odnosu na ironiju (Bergson, 1987: 83). Slična je shvaćanja i Propp (1984: 111–2) koji kaže da ironija riječima iskazuje jedan pojam, a pri tome podrazumijeva drugi koji je suprotan izrečenom pojmu. Najčešće se riječima iskazuje nešto pozitivno, a implicira negativno. Ironija je osobito izražajna u usmenom obliku jer se služi specifičnom podsmješljivom intonacijom koju nije moguće prenijeti u pisanom obliku. Sličan joj je **sarkazam**, no on je uvijek negativan i često ga je teže razumjeti (Kuna; Kostanjevac, 2011: 2015). Činjenica da je njihova uloga podsmjehivanje svrstala ih je u komiku. Vrlo im je blizak **paradoks** jer objedinjuje pojmove koji se međusobno isključuju zbog sadržajne nespojivosti. Primjerice,

(6) *Jedan od braće blizanaca je umro; pametnjaković je došao i upitao živog: 'Jesi li umro ti ili tvoj brat?'* (Tvrčković, 2002:13)

Dakle, paradoks je nastao značenjskim neslaganjem kombinacije riječi *jesi li umro ti*, s obzirom na to da se takvo što ne može pitati živa čovjeka. Otklon od smrti, kao granične situacije, ali i uobičajene među živim bićima, naglasio se paradoksom, a sve to stvorilo je uvjet za nastanak komične situacije.

2.5. Obilježja i podjele komičnoga

Temeljne postavke na kojima komično nastaje jesu društvo, komunikacija i ustrojstvo. Bergson (1987: 10) tvrdi da komičnoga nema izvan ljudskoga te se uvijek događa u skupini, a ne u osamljenosti. U trenutku kada ljudi u skupini, koji imaju otklon od svojih emocija, primijete nešto što se izdvaja od uobičajenog, kažnjavat će to smijehom. Tada se događa nastanak komičnoga. Mehanička krutost koju društvo primjećuje ono je što biva komično, a smijeh je kazna za krutost. Na tragu toga je i Plessner (1994: 117) koji kaže da je smijeh reakcija na granici ljudskoga ponašanja. Naime, ljudsko ponašanje u skladu je s odnosima koji čovjeku jamče otklon spram stvari, situacija ili samoga sebe. Mora postojati red koji će uključivati upotrebu riječi, ophođenje i plansko djelovanje. Kada čovjek osvještava granice svojeg ponašanja, a primjećuje da se te granice ne ukidaju, ili su krute, kako Bergson navodi, čovjek na te granice reagira smijehom. Komičnost, dakle, nastaje da bi upozorila na određenu strukturu i omogućila reakciju, odnosno:

»Komika i šala, obje pokazuju križanje reda: nemoguća situacija, dvosmisao, besmisao. Sad je to čovjek, koji djeluje kao strašilo ili kao marioneta, sad nailazi on na tabue ili se zapliće. Sad je to riječ, stav, što sadrži skriveni smisao, sad zapanjuje argument, što posve logički dokazuje suprotnost svoje teze. Sad pogađa karikirajuće pretjerivanje, onda opet nesklad između *understatementa* i važnosti stvari. Satirično, ironično, duhovito stavljanje u zagrade uobičajenih odnosa izbacuje snažno ili skriveno svijet iz njegovih normalno neprimijećenih tokova.« (Plessner, 1994: 118)

Yuleov (1996: 60) spomenuti izvrnuti primjer odgovara takvom gledištu jer se događa nešto neočekivano. Prekršeno je pravilo komunikacije te čovjek nailazi na granice vlastita ponašanja jer se komunikacijski odnosi ne odvijaju kako je očekivano. Na takvom temelju, koji pomiče ono što se očekuje i kažnjava krutost, stoji sve ono što komika obuhvaća.

Najbolji primjer krutosti koja se ismijava jest **komična fizionomija**. Bergson (1987: 22) ju opisuje kao onu koja podrazumijeva sve što je smiješno u čovjekovoj građi i kako se on ponaša sa svojim tijelom. Prema tome, bit će smiješno sve ono što normalno građen čovjek može oponašati, na primjer grbavca, šepanje ili drugo. Komici fizionomije pripada oponašanje i prerušavanje koji prate sve mehaničko u čovjeku koje se ne prilagođava. Čovjek s manom, koji ne liči svojim izgledom i ponašanjem na većinu u skupini, biva kažnjen oponašanjem i prerušavanjem, u konačnici smijehom. Dakle, sve što se može na bilo koji način imitirati, moći će postati komičnim.

Tomu je blisko i **preuveličavanje**. Propp (1984: 78–82) kaže da je preuveličavanje komično samo onda kada otkriva nedostatke. Slično Bergsonu, Propp smatra da je komično u službi kazne

za odstupanje. Preuveličavanje se dijeli na preuveličavanje karikature, hiperbole i groteske. U slučaju preuveličavanja karikature, uzima se jedan detalj koji se preuveličava tako da se sa svega ostalog skreće pozornost. Hiperbola, koja se postiže postupkom preuveličavanja, prepoznaje se preuveličavanjem cjeline, a ne pojedinačnog. Preuveličavanje pojedinačnog karakteristično je za stvaranje karikature. Hiperbola je smiješna samo kada ismijava negativne osobine bez iznošenja pozitivnih. Groteska se od dvoga razlikuje jer preuveličava sve dok nešto ne postane nakazno. U tom se slučaju prelaze granice stvarnosti, dakle zalazi se u područje fantastike. Groteska također biva komična kada otkriva nedostatke, a pri tome zaklanja duhovno načelo.

Korijen smijehu u **komici gesta i pokreta**, prema Pintarić (1999: 585–7), jest u različitim uporabama gesta među kulturama zato što je komizam socio-kulturna pojava koja se različito manifestira u različitim društvenim i jezičnim zajednicama. Primjerice, gesta lupkanja malog prsta lijeve ruke po vratu u hrvatskoj kulturi istumačila bi se kao »ubijen je, za glavu je kraći« ili »došlo je do grla nekomu«, dakle nema jednog određenog značenja. No u poljskoj kulturi ta će gesta uvijek biti protumačena tako da ukazuje na nečije alkoholizirano stanje ili kao poziv na alkoholno piće. Dakle, upotreba jedne geste u različitim kulturama izaziva smijeh.

Bergson (1987: 49; 70) dijeli komiku na komiku karaktera, komiku situacije i komiku riječi. **Komika karaktera** u središte stavlja mogućnost čovjeka da bude komičan. On to izražava vrstom neprilagođenosti društvu kojemu pripada. Komika će započeti krutim opiranjem osobe društvenom životu, a završavat će u trenutku kada društvo više ne zanima osoba koja se izdvajala. Pored toga da je čovjek neprilagođen, potrebno je da promatrač bude neosjetljiv. To znači da se emocije ne uzimaju u obzir kada se promatra ponašanje osobe, za razliku od automatizma. Automatizam kao oblik mehanizma osobito je važan jer izražava određeni tip osobe koji je prepoznatljiv zbog ponavljanja. Kada se osoba po svojim osobinama može poistovjetiti s određenim tipom osobe, onda je riječ o komici karaktera (Bergson, 1987: 20–5). Ona se temelji na poruzi ili ismijavanju određenog tipa karaktera. Tvrtković (2002: 12) smatra da se najčešće ismijavaju škrtost, hvalisavost, neukost, sklonost k varanju, glupost, kukavičluk, pijanstvo, zavist, lijenost ili neke tjelesne karakteristike poput otekline od bruha, smrad iz usta te starost. Nabrojane osobine i karakteristike svrstavaju se pod određeni tip te se prepoznaju u Drugome. Kada Aristotel (1983: 17) kaže da je komedija ono ružno i pogreška, odnosno »oponašanje ljudi manje vrijedna karaktera«, iščitava se upravo ono u čemu je bit komike karaktera. Aristotel na komediju gleda drukčije negoli na tragediju, upravo zbog karakteristika ljudi koje se toliko ponavljaju da postaju tip. To je ono što je u čovjeku pogrešno pa bi se moglo reći da se zbog toga kažnjava smijehom, a takvo što se ne događa u tragediji. Propp (1984: 87) kaže da se izrugivanju namjere čovjeka korijen može tražiti i u nekoj njegovoj skrivenoj

podređenosti koja se u određenu trenutku naglo otkriva, a to je ono što izazove smijeh. Isticanjem tih nedostataka ismijavaju se postupci za koje je čovjek sam kriv. Primjerice, rastresenost čovjeka često utječe na pogreške u govoru.

(7) Neka svako uzme u ruke jednu ulicu... Đavo neka nosi jednu ulicu – jednu metlu! i pomeli bismo celu ulicu koja vodi prema krčmi, i to sasvim dobro! (Propp, 1984: 87)

Navedeni primjer ukazuje na komičnost iskaza koja je nastala zbog pogrešne upotrebe riječi. Na takvu pogrešku čovjek koji nije rastresen može utjecati, odnosno neće ju napraviti. Budući da se pogreška koja se nije morala dogoditi ipak dogodila, nastaje izrugivanje namjere koja se završava kaznom u obliku smijeha.

U **komici situacije** važno je ponavljanje, koje nije uvijek smiješno, no kada nastane obrat, postaje smiješno. Komika karaktera naglašava rastresenost osobe, dok je komici situacije važna rastresenost stvari. Budući da smijeh i komično nastaje u otklonu od uobičajenog stanja, od uobičajenih društvenih normi, tijekom radnje i uobičajenog načina razmišljanja, situacija će moći biti shvaćena kao komična tek nakon otklona (Bergson, 1987: 69–74). Tvrtković (2002: 13) izdvaja postupke kojima se naglašava komika situacije, a to su očite laži, autoironija ili totalni apsurd. Element iznenađenja, kao otklon od uobičajenog shvaćanja stvari koje onda izaziva smijeh, osobito je prepoznatljiv u laži. No Propp (1984: 102–4) smatra da nije svaka izrečena laž smiješna. Ona će smiješni učinak izazvati pod određenim uvjetima. Postoje dvije kategorije komičnih laži. Prema prvoj kategoriji čovjek koji laže pokušava prevariti sugovornika prikazujući laž kao istinu, a u drugoj kategoriji ne teži prevariti sugovornika, već mu je cilj razveseliti. U obama slučajevima važno je da je laž malena i da nema tragične posljedice jer će jedino tako moći biti smiješna. U bilo kojem slučaju u kojem laž izaziva smijeh važno je imati na umu da je smijeh uvijek kazna za izrečenu laž, čak i u slučaju da sugovornik u situaciji nije drukčije kažnjen za laž. Primjerice, čovjek koji laže može biti otkriven, no sugovornici mu to ne daju do znanja te je lažac nasamaren. U tom slučaju lašca nitko nije kaznio za laž, a recipijentu je element iznenađenja zbog saznanja o laži smiješan. Laž se kažnjava kada skriveno postane očigledno, odnosno kada se lašca razotkrije u laži i to mu se obznani. On je tada kažnjen razotkrivanjem, ali i smijehom prisutnih.

Komici situacije bliska je **komika riječi** jer će komika riječi dobiti smisao zahvaljujući komici situacije. Komika riječi obuhvaća komiku koja se izražava jezikom i koju stvara jezik. I jedno i drugo odnose se na mogućnost prevođenja koja sa sobom nose opasnost gubitka komike jednom kad se prevede. Oko riječi se vrti cijela komika i njezina razlika spram duhovitog. Naime, duhovito će biti kada se osoba smije zbog riječi nekome trećem ili samome sebi. Komika riječi

ovisi o komici karaktera i situacije jer će riječ biti smiješna i zbog onoga tko ju izgovara. Komičnost riječima postiže se ubacivanjem besmislene misli u utvrđeni rečenični obrazac, a komičan učinak nastaje shvaćanjem određenog izraza u doslovnom smislu onda kada on biva upotrijebljen u prenesenom smislu. Dakle, iščitavanjem besmisla ili iščitavanjem drukčijeg smisla nego što je recipijentu poznato, izazvat će komičan učinak (Bergson, 1987: 77). Tvrtković (2013: 13) kaže da komika riječi ima otklon prema semiološkom kodu koji pripada metajezičnoj funkciji, prema poruci koja se veže uz poetsku funkciju i prema kanalu, odnosno fatičkoj funkciji. Komičnost se najčešće postiže poetskom funkcijom zato što se koriste **igre riječima**. Bertoša (1997: 332) smatra da se igrom riječima djeluje na stvarnost te one imaju ludičku i intencionalnu funkciju. Igre riječima nastaju kidanjem veze između plana izraza i plana sadržaja, i to tako da se čovjek usmjerava na plan izraza, odnosno na akustičnu stranu riječi. U takvu slučaju naglašava se ludička funkcija na štetu komunikacijske funkcije te je zbog toga razumljivo da se krše jezične norme i pravila jezične uporabe. Plan izraza jedne riječi spaja se s planom izraza druge riječi te se stvaraju neočekivane veze jer se jednoj riječi pripisuje sadržaj druge riječi koja joj je slična po zvuku, ali različita po smislu. Ipak, budući da igre riječima odbacuju prvobitno značenje i smisao riječi, u novonastaloj vezi nose snažne obavijesti jer konstruiraju novu stvarnost. Isti skup fonema može tvoriti jednu riječ, a drugi put se razdvojiti te tvoriti više riječi. Bertoša (1997: 332) navodi primjer u kojem nekadašnji ravnatelj opere u Zagrebu, Nikola pl. Faller, pita talijansku pjevačicu za ime, a ona odgovara

(8) *Emma Feliciani*, na što je on odgovorio *Eh, ma felici anni passati*, odnosno *Eh, ali sretne su godine prošle*.

Igra riječima u tom primjeru izvedena je da bi se pjevačici dalo do znanja da nije prošla audiciju, i to na šaljiv i zaobilazan način. Međutim, budući da je šala izvedena na račun nečijega imena, ona se može promatrati kao ironična uperenost plana izraza prema planu sadržaja te će tada takva igra riječima zapravo biti gruba i sarkastična. U komici svakodnevne igre riječima je njezin alat. **Komika svakodnevne** obrađuje teme poput braka, rođenja, smrti, zaposlenja, loša odnosa roditelja i djece, prevarena muža ili žene, nasljednika, bolesti itd. (Tvrtković, 2002: 13). Svakodnevne teme pogodne su za nastajanje komike karaktera, situacije i riječi. Komika se, dakle, može pronaći u visokim i svakodnevnim temama. Propp (1984: 119–20) kaže da kolorit i ekspresivnost čine bit jezične izražajnosti jer suhoparni jezik operira pojmovima, a koloritni izražava vizualne slike. Izražajnost jezika i kontekst stoga su jedan od najvažnijih čimbenika komike.

3. Nastanak humora u situacijskim komedijama

Primjeri humora iz situacijskih komedija daju dobar uvid u to što se događa na planu jezika i konteksta u kojem se nešto izgovara, odnosno zašto određeni iskaz ili pokret biva smiješan. U ovom će se poglavlju prvo odrediti situacijske komedije. Osim toga, poglavlje je podijeljeno na kategorije koje su utjecale na stvaranje humoristične situacije. Humor će se propitati na temelju kršenja načela suradnje i načela uljudnosti, komici karaktera i komici riječi.

3.1. Prikladnost situacijskih komedija

Situacijske komedije vrsta su serije koje grade radnju na način da postane duhovita situacija. Za njih je karakteristično da u svakoj novoj epizodi situacija biva iznova rekreirana. Svaka situacijska komedija ima određeni tip karaktera koji se smatra vrstom stereotipa (Butsch, 2005: 12). Isticanjem stereotipa dotiče se svaka skupina u populaciji, a situacijskim komedijama nije cilj biti neosjetljiv prema bilo kojoj skupini. Prepoznavanje tipova karaktera izaziva smijeh u recipijenta te su zbog toga stereotipi pogodna tehnika za stvaranje komedije (Marcin, 2011: 28). Situacijske komedije stavljaju publiku u položaj da se smiju ljudima koji su se našli u nezavidnoj situaciji. Meyer (2000: 315–6) kaže da kontekst mora biti donekle poznat publici da bi iznenađenje izazvalo smijeh. Ako je publika u potpunosti upoznata sa situacijom ili uopće nije, publika neće shvatiti šalu jer se iznenađna percepcija situacije gubi i nemoguće je stvoriti humor. Osim toga, osobito je važna jezična komunikacija koja je jedan od temelja humora u situacijskim komedijama. U radu će se istražiti uzroci humora na predlošku dvaju serija, britanske *'Allo 'Allo!* i domaće *Odmori se, zaslužio si*. Britanska situacijska komedija *Allo 'Allo!* snimana je u režiji BBC-a od 1982. do 1992. godine u devet sezona. Radnja serije odvija se u Drugom svjetskom ratu. Glavni lik, René François Artois, vlasnik je malog kafića u Nouvionu. Taj grad okupirali su Nijemci te često dolaze upravo u Renéov lokal. Budući da René surađuje s Pokretom otpora, za koje mora raditi da ga ne bi ubili jer poslužuje Nijemce, često se nađe u neprilikama. René živi sa suprugom Edith i njezinom majkom. Osim toga René se nalazi u brojnim ljubavnim aferama koje su također u funkciji izazivanja smijeha. Druga humoristična serija, *Odmori se, zaslužio si*, emitirala se od 2006. do 2014. godine. Radnja serije zbiva se u obitelji Kosmički koju čine otac Marko, majka Ruža te njihova odrasla djeca koja i dalje žive s njima: Dudo, Biba i Neno. Pokretač komičnih scena najčešće je Marko koji radi u katastru i skrbi za obitelj, a to ga je učinilo zajedljivim. Često upada u svađe sa svojom djecom u kojima Ruža biva posrednik. Pored

toga, životne navike njihove djece često ih dovode u komične neprilike. Dudo se bavi mutnim poduzetničkim poslovima, Biba je vječiti student, a Neno je hipohondar i amaterski glumac u dječjoj televizijskoj seriji. Na temelju dvaju situacijskih komedija pokazat će se prikladnost takva predložka za istraživanje uzroka humora i njegovih funkcija u komunikaciji.

3.2. Načelo suradnje

Pravila jezične komunikacije jasno postavljaju jezična načela koja se nastankom humora krše. Takvo je načelo suradnje čije poštivanje pridonosi uspješnom razgovoru svojim pravilima. Njime se govornici nesvjesno vode, a na njegovo kršenje upozorava smijeh. To se događa u *'Allo 'Allo!* kada René krši maksimu kvalitete jer ne govori istinu:

- (9) Edith: *René, the one that is called Denise Laroque, is she the same Denise Laroque who held you captive against your will, who has the hots for you and wanted to marry you, and threatened to kill me if I get in the way?*
René: *No, that is different Denise Laroque (...)*
Edith: *René, let me look into your eyes, I can always tell if you are lying.*
René ju pogleda vrlo nervozno, a Edith odgovara: *I see it is the truth.* (S5E15)¹

Dok René, u navedenu primjeru, govori da nije riječ o istoj Denise Laroque, on istodobno pravi grimase te radi nešto sa strane dok razgovara, dajući tako do znanja Edith da ne govori istinu. Prema Proppu (1984: 102–3), René je u navedenu primjeru izgovorio namjernu laž, pokušavajući prevariti sugovornicu. Iako Renéova laž nije otkrivena, recipijent na nju odgovara smijehom jer mu je kontekst dovoljno poznat da bi mu bilo jasno zašto reagira i govori onako kako to čini. Osim toga, činjenica da Edith u svemu tome sudjeluje vrlo usredotočeno, čak u trenutku i sumnja, a ipak mu povjeruje, čini scenu komičnom. Dakle, cijela situacija postala je komična jer je prekršena maksima kvalitete kojoj je podlogu dao poznati kontekst.

U *Odmori se, zaslužio si* krši se maksima kvantitete. Obitelji Kosmički pokvarilo se grijanje te su pozvali majstora. Međutim, majstor se usmjerava na kritiku današnjih proizvođači grijača vode, unatoč tomu što obitelj očekuje razgovor na temu popravka:

- (10) Majstor: *Ma... ti novi bojleri su vam čisto sr... To sam' smišljaju kakve kerefeke. Te štangu smotaju na lijevo te na desno, te u elektroploču stave tri elementa pa onda čet'ri pa dva elementa... Ti Boga, 'ko bi to izdrž'o.* (S2E9)

¹ Slovom *S* bilježi se naziv sezona, a slovom *E* naziv epizoda. Brojkama se bilježe odgovarajuće sezone i epizode iz kojih su preuzeti primjeri.

Dakle, majstor se ne drži očekivane tematike razgovora. On krši maksimu kvantitete jer daje višak obavijesti, odnosno daje svoj komentar o mnogo široj slici grijača vode. U tom se primjeru, iz perspektive cijele epizode, začinje komična situacija ne samo u kršenju maksime kvantitete nego i u ponavljanju fraze *Ti Boga, 'ko bi to izdrž'o te 'ko ni sebi ni svom*. Ponavljanjem tih fraza majstor je postao komičnom osobom.

Teorija inkongruentnosti kaže da humor nastaje u situacijama koje ne ispunjavaju logička iščekivanja. Primjer toga je majstorov hobi. Majstor se bavi obrtničkom umjetnosti te se ljuti što obitelj Kosimički nema razumijevanja:

- (11) Majstor: *Ak ja (...) popravim ovaj bojler, zašt' ga ne bi', kaj ja znam, opjev'o u sonetu?*
Dudo: *A šta ne bi bilo bolje, recimo, da ga Vi prvo popravite pa da ga onda tak' popravljenog opjevate, recimo?* (S2E9)

Komičnost je u tom primjeru nastala kršenjem maksime odnosa jer se majstor u svojem iskazu ne drži teme popravljavanja grijača vode, već skreće temu na nešto što obitelji Kosmički uopće nije relevantno. Majstorovi sugovornici sarkastično komentiraju njegov umjetnički pothvat da bi odreagirali na nastalu situaciju. Dudo je sarkazam izrazio ne samo vrlo jasnim sadržajem riječi nego i intonacijom, da bi izrazio neslaganje s majstorom. S obzirom na to da je majstor shvatio što mu Dudo poručuje, može se reći da je Dudo svojim sarkastičnim komentarom uspio majstoru dati do znanja što misli o nastaloj situaciji. Meyer (2000: 321) kaže da se humor upotrebljava radi isticanja razlike spram sugovornikova stava, vrlo često zadržavajući identifikaciju kako s njim tako i s ostalim članovima skupine. Dudo je upotrijebio sarkazam, ostvaren kombinacijom riječi koje semantički nemaju smisla u takvu rasporedu. Ne samo da je izrazio razliku u mišljenju, Dudo je humorom još uvijek zadržao majstora na svojoj strani, a identificirao se s ostalim članovima obitelji s kojima dijeli isto mišljenje. Kombinacija kršenja maksime odnosa i sarkastičnog komentiranja u tom su primjeru preduvjet humoru.

Maksima načina, između ostalog, nalaže izbjegavanje dvosmislenosti u komunikaciji, a dvosmislenost je upravo jedna od najčešćih sredstava kojima nastaje humor. Smijeh izaziva činjenica da se jedan iskaz može shvatiti na dva načina, a smiješan će biti onaj koji ne odgovara postavljenom kontekstu. Najčešće se događa tako da govornik aludira na jedno, a sugovornik shvaća drugo. U razgovoru Yvette i Renéa dogodilo se nešto slično:

- (12) Yvette: *What does that make you think of?*
René: *Green beans and stuffin'.*(S5E15)

Yvette svojim pitanjem o pačićima pokušava sugerirati da želi djecu s Renéom, no on svojim odgovorom daje do znanja da nije zainteresiran za takvo što. S obzirom na to da odgovor nije išao u smjeru u kojem je pitanje prvobitno zamišljeno, humoristična je situacija očekivana.

Pogodan kontekst, koji se mogao shvatiti na dva načina, preduvjet je humoru. Kontekst je podloga i Renéu da prekrši maksimu načina, ali i publici da shvati što je Yvette implicirala svojim iskazom i zašto René nije dao očekivani odgovor. Imajući to na umu, publika je kompetentna prepoznati dvosmislenost i kontekst koji ih tjeraju na smijeh.

Dvosmislenost često nastaje zamaskirana u ljubaznost, a to se dogodilo u razgovoru Edith i Hansa.

(13) Edith: *Without glasses you are even more attractive.*
Hans: *So are you.* (S2E7)

U pokušaju da uzvрати kompliment u neugodnoj situaciji, Hans odgovara klasičnim odvrćanjem koji bi se u hrvatskom jeziku upotrijebio u obliku 'također'. No bez obzira na to je li se Hans namjerno ili nenamjerno poigrao tim iskazom, on u toj situaciji biva smiješan. Ako je Hans izgovorio iskaz nenamjerno, odnosno samo da bi uobičajeno uzvratio kompliment, onda je iskaz smiješan jer govornik ne shvaća značenje svojih riječi. No budući da Hansu nije ugodno u Edithinu društvu, a pokušava biti ljubazan, on kratko odgovara te je vjerojatnije da svojim iskazom implicira da mu Edith nije privlačna kada ju dobro vidi. Upravo je to značenje iskaza izravan indikator humora, a omogućio ga je dvosmisao koji čuva obraz obaju govornika.

Maksima načina krši se na brojne načine, ali ponekad smijeh nastaje i kada se maksima ne krši. U idućem primjeru vidljivo je da iskaz nije pogodan za kršenje maksime načina niti je govornik pokušavao svojim iskazom prenijeti drugo značenje, a ipak je iskaz prouzročio humor.

(14) Gestapo: *I believe you've requested my present.*
von Klinkerhoffen: *I did not, I've send for you.* (S2E7)

Tim je iskazom general von Klinkerhoffen ispravio Gestapa, ukazujući da je Gestapov iskaz pogodan dvosmislenom shvaćanju. Generalu von Klinkerhoffenu, kao ni Gestapu, nije bila namjera poigrati se značenjem iskaza i izazvati kršenje maksime. I jedan i drugi karakteristični su po svojem mehaničkom držanju i izražavanju. Natjecanje oko toga tko će se preciznije izraziti izazvalo je da general von Klinkerhoffen ispravi Gestapa jer je prekšio maksimu načina i bio nedovoljno jasan. Dakle, kršenje maksime načina nije se dogodila i nema naznake toj namjeri, no činjenica da general von Klinkerhoffen to ne shvaća i ispravlja svojeg sugovornika, stvorilo je humorističnu situaciju. Mehaničko držanje govornika podloga je izostanku razumijevanja ljudske komunikacije, a upravo je to omogućilo pogrešno shvaćanje i, u konačnici, kažnjavanje smijehom.

3.3. Načelo uljudnosti

Osim načela suradnje i kršenje načela uljudnosti često stvara humoristične situacije. U razgovoru Renéa i Michelle iz Pokreta otpora vrlo se često krše načela uljudnosti. René krši maksimu suglasnosti jer izražava negodovanje na Michelline nemoguće zadatke. Michelle jednom prilikom daje Renéu mikrofilm koji bi patka trebala prenijeti u London. No kad René vidi paket koji patka treba prenijeti, shvati da je prevelik za nju te govori:

(15) René: *Michelle, for this you will need a long distance albatros.* (S5E15)

René je iskazom izrazio neslaganje s planom jer smatra da ga je nemoguće izvršiti, a humoristična situacija nastala je zbog preuveličavanja. Propp (1984: 78) je naglasio da je preuveličavanje smiješno onda kada razotkriva nedostatke. U tom je smislu Renéov iskaz smiješan jer naglašava da patka nije dovoljno velika da bi ponijela paket. Osim toga, navedeni slučaj preuveličavanja pripada hiperboli jer je ona smiješna samo onda kada ističe negativne strane bez iznošenja pozitivnih, kao što je slučaj u spomenutom primjeru (Propp, 1984: 80). Povezivanjem i stavljanjem u kontekst besmislenih stvari i živih bića prekršena je maksima suglasnosti jer implicira sugovornikovu nepromišljenost i povećava neslaganje s njim.

Besmislice u komici igraju važnu ulogu. Bergson (1987: 118) kaže da je riječ o vrsti obrtanja zdravog razuma pri čemu se stvari nastoje oblikovati prema vlastitoj ideji. Takve situacije vrlo su česte u pričanju viceva.

(16) Neno: *Hej, vas dvoje što jedete rakove! Pazite da nisu rikhuli od čovjeka na plućima. Mislim, dobro, gle, gle, možda niste sad skuž... Ja još prije nekog vica kažem onako rakovi sjede na dnu mora, puše i onda tek na kraju velim ono kao rikhuli su od čovjeka na plućima. Oni se onda, pa puše, kužiš... Od čovjeka na plućima.*
Dudo: *Zašt' ne na glasnicama?*
Neno: *Idiote, rakovi nemaju glasnice.*
Dudo: *A glavno da imaju pluća.* (S2E5)

Vic koji Neno govori temelji se na besmislu te bi se kao takav trebao smatrati smiješnim. No s obzirom na to da svakoj osobi odgovara određeni vrsta humora, njegov vic ipak nije naišao na osobe kojima bi odgovarao. Ipak, to ne znači da vic nema predispozicije biti smiješnim. Humoristična situacija u tom je primjeru nastala ne samo zbog vica nego i zbog Dudina izrugivanja na temu raka glasnica oko kojega Neno ne prestaje paničariti. Neno je u razgovoru s Dudom izravno prekršio maksimu suradnje i simpatije, a Dudo je to učinio neizravno ismijavanjem Nenina vica. Međutim, cijela situacija začela je humor upravo na temelju besmisla, odnosno zato što Neno nije shvatio Dudinu šalu koja je ukazivala na besmisao.

U *Odmori se, zaslužio si* Marko je tip zajedljiva karaktera koji stoga postaje prepoznatljiv po nepoštivanju maksime suglasnosti i simpatije u odnosu s drugima:

(17) Marko: *Časna riječ, Ružo, ti si skroz luda! Pa već smo na zimovanju. U ovoj kući je hladnije nego na Bjelašnici, bogati. Ako ti je do zimovanja, onda si možeš lijepo prije spavanja prišrafit' skije na noge pa skijaj cijelu noć ako hoćeš.* (S2E9)

Maksima suglasnosti nalaže da se umanjuje neslaganje, a povećava slaganje s drugima, a Marko ju je u razgovoru prekršio jer je izrazio oštro neslaganje s Ružom. Osim toga, prekršio je i maksimu simpatije koja traži da se povećava simpatija između govornika i sugovornika, no Marko takvim odgovorima između sebe i supruge gradi više antipatiju nego simpatiju. Ipak, kao i u prošlom primjeru, kršenje maksima nije izravno izazvalo humor, nego činjenica da se Marko poslužio metaforičnim govorom koji aludira na trenutno stanje u kući. Preuveličavanjem iskaza *U ovoj kući je hladnije nego na Bjelašnici* naglasio je tragikomičnu situaciju. Doslovno shvaćen sadržaj njegovih riječi nema smisla te će tek u prenesenom značenju biti komične.

Preuveličavanjem se izražava stav prema nečemu te se vrlo često prekrši načelo uljudnosti. Preuveličavanjem će se začeti u nestvarna područja i situacije, a činjenica da se ono često koristi da bi se nešto ismijalo, naglasit će kršenje načela uljudnosti.

(18) Marko: *E sad poslije tog alarma treba pred kuću dovesti bojna kola i mitraljesko gnijezdo, da ne bi koje kakvi fantomi harali po kući.* (S2E5)

Marko je preuveličavanjem izrazio svoj stav spram pljački koje se događaju u njihovu susjedstvu. U razgovoru s Ružom, koja na svoju ruku ugrađuje alarm, Marko krši načelo uljudnosti, točnije maksimu simpatije, ismijavajući njezinu paniku i odluke koje je donijela u tom stanju. Nestvarnost i nemogućnost ostvarivanja Markovih riječi jest ono što stvara podlogu za smijeh, kojem najviše pridonosi Markov sarkastičan ton.

Ismijavanjem se krši i maksima simpatije. Kao što je Propp (1984: 87) naglasio, ismijavanje namjere na koju čovjek može utjecati završava se smijehom kao kaznom. Slično se dogodilo i u razgovoru Dudo i Marka.

(19) Dudo: *Kak' se ono zove vaš klub? Tajfun, tornado?*
Marko: *Vihor.* (S2E5)

Dudo ismijava naziv Markova šahovskog kluba jer smatra da nema smisla. Budući da naziv kluba osmišljavaju ljudi, njihov neobičan izbor stvorio je podlogu ismijavanju. Osim toga, ismijavanjem tuđeg hobija, Dudo je prekršio maksimu simpatije u odnosu sa svojim ocem te je sve ukupno postalo smiješno.

Kršenje načela uljudnosti i svih njegovih maksima može se povezati s teorijom neprijateljstva. Tom teorijom daje se kritička strana humora i izražava se negativan stav prema osobama (Horga, 1996: 71). Neprijateljstvo je u situacijskim komedijama izraženo na razne načine, a najčešće je riječ o određenu rivalstvu. U *Odmori se, zaslužio si* Marko kao svojeg neprijatelja vidi susjeda Marijana Bajsa. No to neprijateljstvo nije obostrano jer Marko u njemu vidi neprijatelja samo zato što mu svi oko njega govore da susjed Bajsa sve radi kako treba.

(20) Marko: *Ako se tvoje ludilo za mesaricom nastavi, sva će njegova roba prijeć' u našu kuću. Pogledaj frižider, bogati. Čvarci, kobasice, krvavice, švargle. Špajza – meso u masti. Ormar – češnjovke, prezburšti, suha rebra, suhe nogice. Na tavanu šunke... Šta ne kažeš lijepo curi šta je na stvari, zaprosiš je, oženiš je i nosimo te lijepo kod Bajsa. Ionako vas dvoje nemate škole pa možete odma' u mesare k'o Bajsa. Mama će bit' vesela jer taj tip je za nju zakon.* (S2E5)

Marko u Bajsu vidi neprijatelja jer je razdražen njegovom uspješnošću, kao i činjenicom da ga uspoređuju s njim. Stoga je poznati kontekst Markova odnosa s Bajsom začetnik humora. U primjeru se odaje nesnošljivost koju Marko osjeća prema Bajsu, a humor je u tom slučaju vidljiv ne samo zbog neobičnog neprijateljstva nego i zbog nizanja imenica ne bi li Marko dokazao svoju tvrdnju i upozorio da sugovornik griješi. Nesnošljivost prema susjedu Bajsu Marko je započeo izražavati nizanjem imenica, nakon toga je naglasio neobrazovanost svojeg neprijatelja iskazom *Ionako vas dvoje nemate škole pa možete odma' u mesare k'o Bajsa*, a posljednjom rečenicom Marko se jasno ogradio od svakog pozitivnog mišljenja prema Bajsu, naglašavajući da je on za Ružu *zakon*. Iskazujući nepoštovanje prema Bajsovu zanimanju i govoreći o njemu iza leđa, Marko je najprije narušio vlastiti obraz, a onda i susjedov jer se u govoru o njemu pred drugima ne odnosi s poštovanjem. O tome govori i Leech (1983: 131–132) koji kaže da se govornik treba voditi načelom uljudnosti i prema drugima koji nisu prisutni u razgovoru. Budući da Marko vodi razgovor s Dudom, on je načelo uljudnosti, osobito maksime suglasnosti i simpatije, prekršio u razgovoru, a to je učinio i spram Bajsa. Humor se u konačnici oblikovao kontekstom, nizanjem imenica i kršenjem načela uljudnosti.

Teorija neprijateljstva traži uzrok humoru u osjećaju nadređenosti, u smijehu koji nastaje iz osjećaja da je netko bolji od drugoga ili samoga sebe u prošlosti. S obzirom na to može se reći da ta teorija vrlo jasno ukazuje na metodu ruganja kojom bi se smijeh postigao.

(21) Colonel von Strohm: *My hair is getting very thin on the top. It's always very... I've come to the cross.*
Hans: *There's a bit on the other side you could use.* (S5E15)

Jedan od najčešćih tema pogodnih za ruganje jest određena tjelesna mana. U primjeru je izdvojena proćelavost. Pukovnik von Strohm primjećuje gubitak kose dok se češlja, a Hansov

komentar upućen je upravo da bi se rugao i proćelavosti i činu češljanja. Prema teoriji superiornosti, Hans se u toj poziciji postavio iznad pukovnika jer mu je pronašao manu. U tom primjeru funkcija humora jest izražavanje razlike, no ne samo između pukovnika i Hansa nego i spram cijelog društva koje proćelavost smatra u određenom kontekstu manom koja je smiješna. Hans je, stoga, izrazio razlikovanje spram pukovnika, a istovremeno se indentificirao s ostatkom društva koje će se rugati proćelavosti. No Hansu nije bila namjera ruganjem svjesno naglasiti razliku, nego je to nastalo kao učinak njegove šale. Budući da je pukovnika facijalna ekspresija očekivano upozorila na negodovanje zbog takvog iskaza, Hans je prekršio maksimu simpatije koja se skončala humorističnom situacijom.

U nekim slučajevima načelo uljudnosti poštuje se u iskazu, no poznavanjem konteksta i osobe koja nešto izgovara, jasno je da bi u drukčijim okolnostima načelo uljudnosti bilo prekršeno. Najbolji primjer za to je razgovor poručnika Huberta Gruber i Renéa.

(22) poručnik Gruber: *And if René has too much to drink, he can stay the night. We have large chambers.*
René: *You think of everything, lieutenant.* (S2E7)

Kada se ima na umu da je poručnik Gruber homoseksualac te da tijekom čitave serije pokazuje naklonost prema Renéu, onda je on iskazom vrlo jasno dao Renéu do znanja što mu poručuje. Budući da René nije homoseksualac, očekivano je da će ga odbiti. No s obzirom na to da je poručnik Gruber pripadnik njemačke vojske, René se u tom slučaju nalazi u poziciji u kojoj mora birati riječi. Svojim odgovorom René je uspio sačuvati vlastiti i tuđi obraz te nije prekršio načelo uljudnosti. Humoristična situacija nastala je iz napete situacije u kojoj se René našao, a ironija koja se može iščitati u njegovu iskazu samo je tomu doprinijela. Ako se ironija u tom iskazu shvati kao što ju je Propp (1984: 111) definirao, kao onu koja riječima iskazuje jedan pojam, a implicira drugi koji mu je suprotan po značenju, onda takva ironija ne bi potpuno odgovarala Renéovu iskazu. Naime, René nije implicirao da misli suprotno od onoga što govori, a svakako svojom intonacijom nije dao poručniku Gruberu do znanja da biva ironičan. Njegova bi se ironija mogla definirati u skladu s Bergsonovim (1987: 83) određenjem prema kojem se ironijom izriče ono što bi trebalo biti, a o čemu se progovara tako kao da doista jest. U tom je smislu René dao ironičan iskaz, sačuvavši svoj obraz i obraz sugovornika, nije prekršio načelo uljudnosti, a humoristična je situacija ipak ostvarena.

Načelo uljudnosti i načelo suradnje vrlo često krše se u temama koje pripadaju komici svakodnevice. Jedan od najučestalijih primjera jest izražavanje mržnje prema ženama. Mizoginizam, ili bilo koji drugi oblik diskriminacije, često je tema u situacijskim komedijama jer se one temelje na prikazivanju stereotipnih osobnosti. U *'Allo 'Allo!* ima više primjera na kojima

se može izdvojiti mizoginija kao komični element, a jedan od najčešćih jest na primjeru Helge kao pripadnice njemačke vojske.

- (23) Helga: *Coloneur, why am I to receive only one?*
Coloneur von Strohm: *Because you are a woman.*
Helga: *I am a woman with a big mouth.*
Coloneur von Strohm: *Two for you.* (S5E15)

Helga je u primjeru doživjela diskriminaciju na temelju spola, iako je sudjelovala u krađi novca jednako kao i ostali. Ona je očekivala da se stoga prema njoj odnose jednako, a kako je to izostalo, nastalo je iznenađenje. Kombinacija njezine iznenađene facijalne ekspresije i činjenice da je i recipijentu besmisleno takvo odnošenje, predstavlja humor u danom primjeru. Tomu je osobito pridonijela Helgina prijetnja kojom je ona vrlo lako osigurala jednako ophođenje. Naime, Helga se poslužila stereotipnom karakteristikom *žene s dugim jezikom* te humorističnu situaciju naglasila služeći se stereotipizacijom koja ju postavlja u nadređeni položaj.

Brojne jezične postupke moguće je objasniti pragmatičkim alatima i pojmovima. Pridržavanjem ili kršenjem načela suradnje i uljudnosti nužno je pridružiti i implikature koje odražavaju ono što je iskomunicirano, a nije izrečeno (Kuna; Kostanjevac, 2011: 220). Načelo suradnje i načelo uljudnosti važno je najprije razumjeti da bi nastao humor. Budući da se načela krše u brojnim situacijama i da nije svako kršenje smiješno, načela uljudnosti nisu izravni indikatori humora. Oni su tek plodno tlo za nastanak humora.

3.4. Komika karaktera

Ironijom i sarkazmom progovara se o stvarnosti koja čovjeka okružuje. Od onoga što se shvaća kao humor, razlikuju se jer progovaraju o onome što bi trebalo biti kao da doista to i jest. No u iskazivanju stava spram stvarnosti, ironija i sarkazam su oštiri zbog toga nerijetko krše načela uljudnosti i suradnje. U slučaju situacijskih komedija, ironija i sarkazam često su prožeti u karakter nekog lika te ga tako čine tipom karaktera. U *Allo 'Allo!* to je René, a u *Odmori se, zaslužio si* to je Marko. Primjerice, Marko često ironijom naglašava svoje mišljenje spram odluka svojih ukućana.

- (24) Marko: *Sinoć se naljutila i nekud otišla.*
Dudo: *Kud je otišla?*
Marko: *A šta ja znam, valjda u Cortinu d'Ampezzo.*
Dudo: *Zašt' tamo?*
Marko: *A valjda zato što je tamo sedam posto jeftinije nego tu, ne?* (S2E9)

Marko je svojim iskazom izrazio mišljenje o Ružinoj ideji o zimovanju u Cortini d'Ampezzo u kojoj se nude popusti. Humor je nastao jer Marko o tome govori kao da se doista tako dogodilo, no značenje te smislenost riječi i konteksta u kojem se nalaze, kao i intonacija, jasno ukazuju na njegovu ironičnost. Nespojivost stvarnosti i značenja iskaza utječe na humor koji Marko začinje svojim iskazom. Takve situacije Marka su učinile prepoznatljivim likom serije, odnosno on je zadobio tip karaktera zbog kojega biva smiješan. Kada je recipijent upoznat s njegovim karakterom, onda lako može prepoznati situacije u kojoj će Marko svojim karakterom izraziti stav i pridonijeti stvaranju humoristične situacije.

Slično postupa i René, no u njegovu slučaju upotrebu sarkazma i ironije često shvaća samo recipijent, ne i njegovi sugovornici.

(25) Denise: *I will stay until everything dies down.*

René: *Oh, as long as that...*

Denise: *Then we will kill the woman you are living with, bury her in the garden and ride together in the sew of the Paris, popping on from time to time to kill the hated enemy.*

René: *I can hardly wait...* (S5E15)

René ironičnim iskazom daje do znanja da nije oduševljen idejama, no Denise to ne primjećuje, unatoč njegovim grimasama koje odaju nesigurnost u vezi s planom. Kombinacija ironična iskaza, grimase i činjenica da sugovornica ne shvaća koju joj poruku ustvari šalje, omogućuje recipijentu da se nasmije jer je se on nalazi u otklonu spram cijele situacije. Jednako kao i u slučaju Marka, René je prepoznatljiv po svojim ironičnim komentarima. Stoga recipijent uvijek ima na umu Renéov karakter te može predvidjeti kada će se on izraziti i utjecati na pojavu humora u nekoj situaciji.

Stereotipni karakteri dobivaju točno određenu ulogu u situacijskoj komediji, a to je da budu nositelji određene kombinacije osobina koja ih čini smiješnima. U *Allo 'Allo!* još se izdvajaju Gestapo, odnosno Herr Otto Flick, i Herr Engelbert von Smallhausen. Jedan je dominantan, pametniji, vođa, a drugi priglup, kukavica, budalast i sljedbenik prvog. Gestapo je dominantniji, a komičan je prije zbog svojeg mehaničkog držanja nego li osobina koje ga odlikuju. Bergson (1987: 26) govori da su držanje tijela, geste i pokreti čovjeka smiješni ako podsjećaju na mehanizam. Tom opisu odgovara lik Gestapa. U neprirodnosti njegova držanja i govora iščitava se mehanizam i automatizam. Publika to kažnjava smijehom. Gestapo sa sobom uvijek nosi štap zbog svoje bolesne noge, stoga njegova fizionomija stvara pogodno tlo za predmet smijeha. Prema Bergsonu (1987: 22), to se događa jer je čovjek normalne građe u mogućnosti oponašati i poistovjetiti se s tom manom. Von Smallhausen njegov je priglupi sluga zbog kojega Gestapo vrlo često gubi strpljenje, a tada nastaju komične scene. Primjerice, kada iznosi plan kako će

povratiti ukradeni novac, on ispituje von Smallhausena koji ne daje točne odgovore o tome što ljudi rade kada imaju ukradeni novac. Gestapo ga tada udara štapom i ponavlja:

(26) Gestapo: *No, they do not.* (S5E15)

Preduvjet nastanku komične situacije stvorili su tipični karakteri, a smijeh su, u konačnici, izazvali ponavljanje udaraca i iskaza *No, they do not*. Budući da su živa bića, njihovi su karakteri dinamični, odnosno njihove se karakteristike mijenjaju u različitim okolnostima. Primjerice, Gestapo postaje strašljiv i ponizan u telefonskom razgovoru s Himlerom. Kada mu Himler naredi da pobije cijelo mjesto ne bi li pronašao novac, on odgovara:

(27) Gestapo: *But, Uncle, you can't expect me to shoot everyone in the town. I'm unpopular enough as it is.* (S5E15)

Gestapo u svojoj promijenjenoj ulozi još uvijek zadržava komičnost, a pored toga i sam sadržaj iskaza ima obilježje komičnosti. Naime, Gestapo ne želi učiniti zločin da bi našao novac jer je već u tom trenutku nepopularan zbog svojih djela. Bergson (1987: 11) kaže da je komedija moguća tek u otklonu od emocija. Dakle, takav iskaz sadržajno može biti smiješan jer je recipijent u otklonu od emocije užasavanja nad mogućnošću ubijanja mještana te postaje neosjetljiv na takvu konotaciju iskaza. Iskaz je smiješan jer je razlog odbijanja egzekucije neočekivan i besmislen, a tomu pridonosi i činjenica da ga izgovara Gestapo sa svim karakteristikama koje ga čine.

Gestapo i von Smallhausen dobar su i primjer toga zašto prerušavanje biva komično. Oni se jednom prilikom prerušavaju u prodavače ribe. Gestapo glumi muškarca obučenog u seosku odjeću, a von Smallhausen glumi njegovu suprugu. Budući da su već prepoznatljivi kao određeni tip karaktera, a prerušavaju se u drugi, njima nesvojstven tip, nastat će smijeh koji je izazvan prerušavanjem i mijenjanjem tipova karaktera, koje vrlo nevješto glume. Činjenica da ih unatoč tomu nitko ne prepoznaje pridonosi većoj komičnosti.

Lik u seriji dobiva tip karaktera i ponavljanjem fraze po kojoj će biti prepoznatljiv. U *Odmori se, zaslužio si* to je lik majstora:

(28) Majstor: *'ko bi to izdrž'o*
Majstor: *'ko ni sebi ni svom.* (S2E9)

Ponavljanje fraza biva smiješno jer je razdražujuće, no s obzirom na to da je recipijent u otklonu od onoga što se događa, on se udaljava od toga da mu je nešto razdražujuće te se smije tomu kako ponavljanje utječe na ostale likove u seriji. To se događa i s Michelle u *Allo Allo!* koja uvijek, prije nego što iznese plan koji je Pokret otpora osmislio, ponavlja frazu.

(29) Michelle: *Listen very carefully, I shall say this only once.* (S5E15)

Otklon, koji je omogućen recipijentu jer se nije izravno našao u toj situaciji, omogućio je smijeh. Ostali likovi u seriji frazu poprate uzdahom ili kolutom očiju. Michelle je dobila ulogu tipa karaktera prepoznatljivog po ponavljanju fraze, a recipijentu je sama njezina pojava unaprijed smiješna jer zna što će ona iznova izgovarati. Slično tome i René može zadobiti tip karaktera ponavljanjem riječi. Za njegov lik karakteristična je fraza koju izgovara svaki put kada ga Edith uhvati u nevjeri.

(30) René: *You stupid woman!* (S5E15)

U slučaju majstora i Michelle, ponavljanje fraza primjećuju i likovi te reagiraju kao da su izazvani tom navikom. No u slučaju Renéa, Edith kao da se uvijek iznenadi njegovom rečenicom. Tomu pridonosi šokantan kontekst u kojem ga zatječe, a gledatelju biva smiješno zbog toga što René ponavlja tu rečenicu svaki put kad ga Edith uhvati u situaciji nevjere. Ponavljanje rečenice u tim slučajevima izravno je pridonijelo nastanku humora jer gledatelj uspijeva načiniti otklon od zadanog konteksta u kojem se izgovaraju, dakle, ne osuđuje prijevaru. Osim ponavljanja, na nastajanje humora ostavila je traga i laž koju René iznova izgovara. Tu je laž René izgovorio da bi prevario Edith, no laž biva smiješna jer je recipijentu jasno da se radi o prijevari, unatoč tomu što René nije otkriven u laži. Izgovaranjem laži prekršena je maksima kvalitete koja stvara podlogu humoru. Laž ukazuje i na narušavanje obraza najprije sugovornika jer se rečenicom vrijeđa njezina inteligencija, a onda i govornika. No René je svoj obraz narušio tek u očima publike, s obzirom na to da Edith uvijek povjeruje njegovoj laži, a njegov oštar iskaz smatra opravdanim. Ponavljanjem iskaza da bi se izvukao iz neugodne situacije u kojoj se nađe, René dobiva još jednu karakteristiku koja ga čini prepoznatljivim tipom lika.

3.5. Komika riječi

Bergson (1987: 74) kaže da komici riječi mora odgovarati komika situacije. U *Odmori se, zaslužio si* razgovor kćeri i majke daje valjani primjer toga:

(31) Biba: *Mama, puter se zaledio.*

Ruža: *Pa naravno kad ga ne stavljate u frižider.* (S2E9)

Budući da je u kući obitelji Kosmički pokvareno grijanje usred zime, razumljivo je da je i u kući vrlo hladno. U sadržaju dvaju iskaza može se primijetiti istovremena nespojivost, ali i

očiglednost s obzirom na kontekst. Kada se ima na umu kontekst u kojem je Ruža to izgovorila, jasno je da se značenje riječi i situacije poklapaju. Unatoč slaganju riječi i situacije, komičnosti je uzrok sadržajna nespojivost dvaju iskaza. Prema teoriji inkongruentnosti humor će nastati zbog nepodudarnosti između onoga što je otprije poznato i što se očekuje te onoga što se izgovori (Horga, 1996: 71). Nespojivost zaleđenog maslaca koji bi bio u valjanom stanju samo onda ako bi se čuvao u hladnjaku, ukazuje na nelogičnost te stvara humorističnu situaciju.

Pogreške u izgovoru još su jedan čest uzrok smijehu. Budući da u *'Allo 'Allo* svi govore engleskim jezikom, a svatko ga izgovara tako što se služi fonološkim karakteristikama materinskog jezika, vrlo su česte pogreške na svim razinama jezika. Pintarić (1999: 588) kaže da smiješno na fonetskoj razini proizlazi iz pogrešnog zapisa ili pogrešnim izgovorom pojedinog fonema. Time se mijenja značenje riječi ili samo njezin oblik. Časnik Crabtree najbolji je primjer toga. On je britanski policajac koji se trudi govoriti na francuskom. Vrlo često pogrešno izgovara riječi da bi se naglasilo da nije vješt govornik francuskog jezika. Njegove riječi u tom slučaju zadobivaju drugo značenje ili oblik. Tada publika na pogreške reagira smijehom. Primjerice, u razgovoru s Gestapom časnik Crabtree izgovara riječi koje Gestapu nisu odmah jasne:

- (32) Crabtree: *Fosh is very piny.*
Gestapo: *Go away!*
Crabtree: *You can not spoke like thot to the efficor of the luw! Where is your streight tradis lucence?*
Gestapo pruža dozvolu.
Crabtree: *Ah, Gestupo. I will have a pound of wonkels.*
Gestapo: *What are wonkels?*
Crabtree: *These are wonkels.*, pokazuje na zdjelu s morskim puževima.
Gestapo: *Winkels, pruža mu vrećicu. What part of France do you come from?*
Crabtree: *I am half Itulian.*
Gestapo: *Itulian?*
Crabtree: *Yes, Itulian.*
von Smallhausen: *I think he means Italian. (S5E15)*

Časnik Crabtree ima tip karaktera u seriji zbog svojeg pogrešnog izgovora. Svojim iskrivljenim engleskim jezikom, on zbunjuje svoje sugovornike. Tako je zbunio i Gestapa kada je tražio *wonkelse* umjesto *winkelsa* ili kada je rekao da je dijelom *Itulian* umjesto *Italian*. U tim primjerima nema promijenjena značenja niti jedne od riječi, ali se promijenio njezin oblik. Nerazumijevanje poruke koja se sugovorniku prenosi izazvala je pogrešno izgovorena riječ, a čitava zbunjujuća situacija ima humor za učinak. Časnik Crabtree često pogrešno izgovara riječi tako da tada one mijenjaju i značenje. Najčešće je riječ o vulgarizmima u engleskom jeziku, a smijeh nastaje jer časnik Crabtree niti je imao namjeru izgovoriti vulgarizam niti je svjestan svojeg pogrešnog izgovora. Kada se dogodi promjena značenja zbog pogrešna izgovora, onda je

promijenjeno značenje izravni indikator humora, za razliku od promijenjena oblika koji humorističnoj situaciji pridonosi posredstvom nerazumijevanja koje izazove (Pintarić, 1999: 588).

Jedan od najčešćih oblika koji stvaraju humor u jezičnoj komunikaciji jest igra riječima. U igri riječima najvažnije je spajanje istih ili sličnih planova izraza u neočekivane veze. Time se razaraju jezične norme, a to je u većini slučajeva pogodno za prepoznavanje humora (Bertoša, 1997: 332). Igre riječima nastaju intencionalno te imaju ludičku funkciju. U *Odmori se, zaslužio si* to je vidljivo u primjeru:

(33) Dudo: *Što ne gledate televiziju?*

Marko: *Ne radi na minus dvanaest, vidi se samo snijeg, a toga nam je ionako previše.* (S2E9)

Marko se u tom primjeru namjerno poigrao značenjem imenice *snijeg*. Svojim iskazom pokušavao je sugerirati kakvo je stanje u kući te govori da ne gledaju televiziju jer nema signala kada je hladno, na ekranu se vidi samo snijeg. U tom kontekstu imenica je iskorištena u značenju kvara ili nemogućnosti pojavljivanja slike na ekranu, no ista imenica nosi značenje krute oborine u obliku pojedinačnih ledenih kristala ili udruženih u pahulje, koja pada iz oblaka. Budući da su zbog snijega kao vremenske nepogode zarobljeni u hladnoj kući, a na ekranu se vidi samo snijeg, odnosno kvar, Marko se poigrao imenicom *snijeg*, jer ona svojim značenjem otvara mogućnosti igre. Poigravanjem imenicom i njezinim značenjem, Marko je ukazao na tragikomičnu situaciju u kojoj se obitelj našla.

Međutim, nekada igra riječima nije intencionalna, ali zbog slične zvučnosti riječi nastaje smijeh u publici. Primjerice, u *Allo Allo!*:

(34) René: *We will prepare a duck for launch.*

Madame Fanny: *Oh, a duck for lunch!* (S5E15)

René se nije namjeravao poigrati riječima, no zbog slične zvučnosti riječi *launch* i *lunch*, smijeh je postao učinak igre riječima. Iako igra riječima nije bila intencionalna, plan izraza i sadržaja ipak su se međusobno promijenili. Zbog slične zvučnosti dviju riječi, njihovi su se sadržaji izmijenili te stvorili pomutnju na sintagmatskoj i paradigmatskoj osi. Sva odstupanja koja su se dogodila u toj komunikaciji izravno su prouzročila pojavu smijeha.

U nekim slučajevima, igra riječima nije intencionalna, no u konačnici je dobila ludičku funkciju. Takav je slučaj s rimom koja se ostvaruje u iskazu. U razgovoru Hansa i Renéa ostvarena je ludička funkcija, no namjera da se prenese sadržaj iskaza nije bila u svrhu poigravanja.

(35) Hans: *René, you do not need to kill the general, we have already arrange to kill the general.*

Do you not see, that if we kill him with a pill from the till by making with that drug from the

jug, you need not light the candle with the handle of the gateau from the chateau!
René: *Simple plots are always the best.* (S2E7)

U navedenu primjeru igra riječima ostvarena je rimom, odnosno njezinim planom izraza. No na planu sadržaja nije došlo do promjene. U tom slučaju igra riječima ostvarena je nizanjem riječi slične zvučnosti, a situacija je smiješna jer je rima ostvarena u situaciji u kojoj je riječ o ozbiljnom problemu. Rima u krajnje ozbiljnoj situaciji stvara nepodudarnost u svijesti recipijenta i opušta strogu situaciju. U konačnici nastaje smijeh, kojem je pridonio i Renéov ironičan iskaz. Humor koji se ostvaruje rimom u jednom jeziku vrlo je teško prevodiv na drugi jezik, onda kada se želi sačuvati element humora. To ističe i Bergson (1987: 70) kada govori o komici koja se ostvaruje u jeziku koji stvara komiku. U tom slučaju jezik je onaj koji je komičan, odnosno struktura i oblici jezika koji stvara komiku temelj su ostvaraja komike. Jezik koji stvara komiku nastaje unutar vlastite kulture te se najčešće vrlo teško ostvaruje kao smiješan izvan nje. Rima će izvan kulture u kojoj je nastala moći biti smiješna, no isključivo na temelju zvučnosti. S druge strane, ako se humor ne ostvaruje rimom, nego na planu sadržaja, on će se vrlo teško prenijeti u drugi jezik. Critchley (2007: 75) kaže »humor je, dakle, ono što nas vraća našem mjestu, jedinstvenom *etosu* koji se uglavnom poistovjećuje s određenim ljudima zajedničkih običaja i odlika.« Zato se humor uzima i kao jedan od načina identifikacije s vlastitim narodom, ali i načina razlikovanja. Razlikovanje nastaje ismijavanjem svega što nije vlastiti narod pa onda oni bivaju »ili iznimno glupi ili neobično promućurni« (Critchley, 2007: 71). Dakle, nesnošljivost prema drukčijem može se izraziti jezikom. Takvo što vidljivo je u primjeru iz *'Allo 'Allo!*

(36) Gavin: *Hello, mommy, it's Gavin!*
Mother: *Good Lord! Are you in a phone box at the station?*
Gavin: *No, I'm in France. I can't talk any louder, there are Gerries everywhere.*
Mother: *Gerries everywhere? Are you in a hospital?* (S2E7)

Igra riječima koja nastaje imenicom *Gerries* zbog slične zvučnosti s imenicom *germs* upozorila je na mogućnost nastanka humora. Zbog nedovoljno ponuđenog konteksta i buke pri razgovoru, imenica *Gerries* poprimila je plan sadržaja imenice *germs*. Osim nenamjerne jezične igre koja se dogodila, u imenici *Gerries* može se prepoznati stav jednog naroda, Engleza, spram drugoga, Nijemaca. Izražavanje negativna stava spram drugoga naroda na humorističan način, Critchley (2007: 71) zove **etnički humor**. Neobičnim pogrđnim nazivom za Nijemce iskazuje se negativan stav spram toga naroda, a s obzirom na to da se takav naziv ne čuje često i da više zvuči umiljato negoli oštro, ta je imenica i u tom smislu jedan od pokazatelja humora.

Igri riječima bliske su još poslovice i frazemi, osobito kada se njihovo značenje desemantizira i resemantizira. Kao što je Pranjković (2003: 19) naglasio, kada se iz sraza vezanog i nevezanog

značenja javlja sažeti i značenjski bogat iskaz, onda on može imati duhoviti učinak. Slično se dogodilo u idućem primjeru.

(37) Ruža: *Isuse, kak' ti dobro stoji. A stvarno izgledaš onako otmjeno, poslovno i mladi si.*

Marko: *Da, izgledam skoro deset minuta mladi.*

Ruža: *Ma daj, Marko, pa znaš da odijelo čini čovjeka.*

Marko: *Lova čini čovjeka.*

Ruža: *A kupila sam na karticu.*

Marko: *A je li, čuo sam da kad kupuješ na karticu račun šalju Ministarstvu financija, oni to plate i onda nikom ništa, ne? (S2E5)*

U tom se primjeru ističu iskazi *odijelo čini čovjeka* i *lova čini čovjeka*. Naime, u *odijelo čini čovjeka* dogodila se izmjena poslovice izbacivanjem čestice *ne* da bi se poslovice prilagodila kontekstu u kojem se izgovara. Takvo prilagođavanje značenja smiješno je jednako kao i u slučaju izmjene značenja *lova čini čovjeka*. No u tom je slučaju još i izmijenjena imenica u istu svrhu, da bi se stavio naglasak na novo skupocjeno odijelo. Primjer ipak nije humorističan samo zbog promjene na razini frazeologije, iako pridonosi tomu, nego Markova ironičnost uglavnom biva nositelj humoristične situacije.

Važan preduvjet za nastanak humora jest razumijevanje jezične norme i konteksta u kojem se nešto izgovara, a onda i njihovo kršenje. Primjeri pokazuju da u većini slučajeva humoristične situacije nema ako nije jasan kontekst u kojem je određena rečenica izgovorena. Tek kada se uzmu u obzir i jezična norma i kontekst, moguće je govoriti zašto je baš na određenu mjestu nastao humor.

4. Zaključak

Humor u situacijskim komedijama nastaje kombiniranjem pogodna konteksta i biranja odgovarajućih komunikacijskih strategija. Kada je riječ o kontekstu, komika situacije igra važnu ulogu u određivanju što će biti smiješno, a u slučaju biranja (ne)odgovarajućih komunikacijskih strategija nastat će komika riječi. No kontekst je važan preduvjet da bi se određena kršenja jezične norme mogla okarakterizirati kao smiješna. Poznavanjem konteksta i jezičnih normi stvara se pogodna komunikacija, no humor nastaje njihovim kršenjem. Humor upozorava na defunkcionalizaciju jezika, na promjenu koja se dogodila u jeziku, a uzrok smijehu može se pronaći na više načina. Teorije inkongruentnosti, neprijateljstva i oslobađanja traže uzrok humoru iz triju stajališta, no očigledno je da nije samo jedna teorija uspješna u tome, nego svaka pruža dobro objašnjenje u specifičnu kontekstu. Kada se krše načelo suradnje (9) i načelo uljudnosti (15) otvara se mogućnost humoru, no primjeri pokazuju da je kršenje načela tek plodno tlo, ne i izravan indikator humora. U slučaju nastanka humora pri kršenju načela izravno su doveli čimbenici poput ironije (24), pogrešaka u izgovoru (32), dvosmislenih (12) i besmislenih (16) iskaza i drugi oblici kojima se govornici služe da bi prenijeli poruku na željeni način. U komunikaciji komičnost se ne ostvaruje samo riječima nego i karakterom i komičnom situacijom. Komični karakteri u situacijskim komedijama nastaju naglašavanjem stereotipa (23), a odabirom riječi komični karakteri pridonose humorističnoj situaciji. Komika riječi vrlo često zadaje i tip karaktera koji je prepoznatljiv ponavljanjem fraza (29). U ponavljanju fraza lako se prepoznaje mehaničnost držanja, iako ne mora dolaziti s tim. Automatizam u ponašanju (26) pokazuje krutost osobe koja se samo zbog toga ismijava, a riječi koje izgovara samo su dodatak nastaloj humorističnoj situaciji. Tako uspijevaju riječima stvoriti komičnu situaciju. Stoga komiku riječi uvijek prati komika situacije, oni jedno drugo nadopunjuju. No vrlo često nastaju pomutnje u sadržaju riječi jer ne odgovaraju kontekstu u kojem se izgovaraju (31). Nespojivost izaziva smijeh i zbog samih riječi, osobito kada nastanu pogreške u izgovoru (32) pa vrlo često bivaju komične jer pogrešan izgovor sugerira drukčiji sadržaj riječi. Nepravilan izgovor stvara buku u komunikacijskom kanalu te svaki put nastaje nesporazum. Slično tako i igra riječima (33) utječe na pojavu humora. Ona najčešće ima ludičku funkciju jer se namjerno igra riječima, i to na način da krši normu. Kada se veza između izraza i sadržaja te se recipijent usredotočuje na zvučnost riječi. Riječima slične zvučnosti mijenja se sadržaj, a učinak je toga onda humor. No igra riječima ne mora uvijek imati ludičku funkciju i biti namjerna. Takav je slučaj očigledan u nastanku rime u situaciji koja nije humoristična (35). Rima nije izazvala pomutnju na planu izraza i sadržaja, no igra riječima na temelju njihove zvučnosti ipak je nastala jer ju je kontekst

omogućio. U tom je slučaju opravdano govoriti o humorističnoj situaciji. Kidanje očekivanih veza događa se i u frazemima, osobito aforizmima. Mijenjanje njihova smisla, zamjena sadržaja jednog dijela aforizma njegovim temeljnim značenjem stvara neočekivane veze koje se karakteriziraju kao humoristične (37). Činjenica da je recipijent upoznat s pravilnim oblikom određene riječi, rečenice ili situacije u kojima se narušava neka jezična norma, dovoljna je da u recipijenta izazove smijeh. Humor u jezičnoj komunikaciji može nastati kršenjem jezičnih normi, no pridonosi komunikaciji jer se upotrebom humora mogu izraziti stavovi o nečemu te tako zadržati pozornost. Etnički humor primjer je izražavanja stava jednog naroda spram drugog (38). Govornik humorom pridonosi komunikaciji jer može izraziti svoj stav, reći ono što želi, a istodobno sačuvati svoj obraz i obraz sugovornika. Dakle, uloga humora prelazi granice smijeha radi zabave. Humor je alat za progovaranje o krutosti svijeta, ismijavanje različitih konstrukata, isticanje i kritiku stereotipa koji se niti ne primjećuju u svakidašnjici. Sve to humor čini jezikom i kontekstom u kojem se komunikacija događa. Jezik u humoru pokazuje svu ljepotu, elastičnost, kreativnost i mogućnost. Jezik postavlja pravila, pokazuje svoju širinu i bogatstvo, no on nudi i ekspresivnost govorniku kojom slika svijet, a ne samo niže pojmove. Humor je jedan od njegovih alata kojim čovjek pristupa svijetu, hvaleći i kritizirajući ga, a da pri tome čuva čovječnost.

5. Literatura

- Andrijašević, Marin. 1994. Psiholingvističke natuknice o ontogenezi značenja, *Primijenjena lingvistika danas* [ur. J. Mihaljević-Djigunović], Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 197–202.
- Aristotel. 1983. *O pjesničkom umijeću*, Zagreb: August Cesarec.
- Bergson, Henri. 1987. *Smijeh*, Zagreb: Znanje.
- Bertoša, Mislava. 1997. Igra riječima, *Tekst i diskurz* [ur. M. Andrijašević, L. Zergollern-Miletić], Zagreb: HDPL, 331–335.
- Butsch, Richard. 2005. Five decades and three hundred sitcoms about class and gender, *Thinking outside the box: A Contemporary Television Genre Reader* [ed. by G. R. Edgerton, B. G. Rose], 11–35. http://www.rider.edu/files/butsch_five_decades.pdf (pristupljeno 15. prosinca 2016.).
- Critchley, Simon. 2007. *O humoru*, Zagreb: Algoritam.
- Grice, Paul. 1991. *Studies in the Way of Words*, Cambridge, London: Harvard University Press, <https://www.scribd.com/document/43733038/GRICE-Studies-in-the-Way-of-Words> (pristupljeno 1. lipnja 2017.).
- Horga, Damir. 1996. Humor u javnim elektroničkim medijima, *Jezik i komunikacija* [ur. M. Andrijašević, L. Zergollern-Miletić], Zagreb: HDPL, 70–77.
- Kuna, Branko; Kostanjevac, Domagoj. 2011. O hibridnom jeziku u reklamama, *Diskurs i dijalog: teorije i metode primjene* [ur. V. Karabalić, M. Aleksa Varga, L. Pon], Osijek: HDPL, Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, 207–222.
- Leech, Geoffrey. 1983. *Principles of Pragmatics*, London, New York: Longman Linguistic Library, <https://www.scribd.com/doc/242418276/Principles-of-pragmatics-Leech-pdf> (pristupljeno 1. lipnja 2017.).
- Marcin, Jaroslav. 2011. Sitcoms: A Case for Stereotypes, *Linguae.eu: A Trimestrial European Scientific Language Review*, 3 (2), 26–30, http://www.academia.edu/1504994/Sitcom_A_Case_for_Stereotypes_2011_ (pristupljeno 13. prosinca 2016.).
- Meyer, John C. 2000. Humor as a Double-Edged Sword: Four Functions of Humor in Communication, *Communication theory*, 10 (3), 310–331 <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-2885.2000.tb00194.x/full> (pristupljeno 8. lipnja 2017.).
- Pintarić, Neda. 1999. Uzroci smiješnomu u međujezičnoj komunikaciji, *Teorija i mogućnosti primjene pragmalingvistike* [ur. L. Badurina et. al.], Rijeka: HDPL, 585–593.

- Plessner, Helmuth. 1994. *Conditio humana: Filozofijske rasprave o antropologiji*, Zagreb: Nakladni zavod Globus: Filozofski fakultet u Zagrebu, humanističke i društvene znanosti - Zavod za filozofiju.
- Pranjković, Ivo. 2003. *Jezik i beletristika*, Zagreb: Disput.
- Prop, Vladimir. 1984. *Problemi komike i smeha*, Novi Sad: Dnevnik. Književna zajednica Novog Sada.
- Riyono, Ahdi. 1979. *Jokes as a humor discourse: pragmatic study*, Kudus: FKIP, Universitas Muria Kudus, 1–8
- https://www.researchgate.net/publication/265402139_JOKES_AS_A_HUMOR_DISCOURSE_PRAGMATIC_STUDY (pristupljeno 13. prosinca 2016.).
- Trask, Robert Lawrence. 2005. *Temeljni lingvistički pojmovi*, Zagreb: Školska knjiga.
- Tvrtković, Tamara. 2002. Komika svakodnevice kao dio povijesti svakodnevice – neke konstante u mediteranskom humoru od Homera do danas, *Povijesni prilozi*, 22, 7–17.
- Škiljan, Dubravko. 2000. *Javni jezik*, Zagreb: Izdanja Antibarbarus.
- Yule, George. 1996. *Pragmatics*, Oxford: Oxford University Press.

6. Izvori

'Allo 'Allo!, petnaesta epizode pete sezone, Forged Francs & Fishsellers,
<https://www.youtube.com/watch?v=Wv6KMUhSiQE>, prosinca 2016.

'Allo 'Allo!, sedma epizoda druge sezone, The Gateau from the Chateau,
<https://www.youtube.com/watch?v=AxmTBHDAoa4>, lipnja 2017.

Odmori se, zaslužio si, deveta epizoda druge sezone, Zimske radosti,
<https://www.youtube.com/watch?v=uxLAHAeECZw>, prosinca 2016.

Odmori se, zaslužio si, peta epizoda druge sezone, Fantom,
<https://www.youtube.com/watch?v=vLjA0465jco>, lipnja 2017.

7. Životopis

Datum rođenja: 22. srpnja 1993.

Mjesto rođenja: Subotica, Republika Srbija

Podaci o obrazovanju:

- završena srednja škola
- bacc. filozofije i hrvatskog jezika i književnosti

Ostali podaci:

- objavljena dva rada u studentskim biltenima:

1. Utjecaj filma i fotografije na auratsku vrijednost umjetničkog djela, Bilten studentskih radova iz filozofije Osijek: Filozofski fakultet, 2015.

2. Heideggerov pristup fenomenologiji, Bilten studentskih radova iz filozofije, Osijek: Filozofski fakultet, 2016.

- sudjelovanje na četirima studentskim kroatističkim i filozofskim simpozijima